

הפלגת 'אקסודוס'

מאת: זאב וניה הדרי, סגנו של שאול אביגור במוסד לעלייה ב'

הכתבה לקוחה מהמבוא לספר "המוסד לעלייה ב' – יומן המבצעים – פריז 1947"
הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 1991

הערות בכתב יד והדגשות: יהודה בן-צור

"אקסודוס" – "יציאת אירופה תש"ז" (1947)

האנייה האמריקנית "פרזידנט וורפילד" נבנתה בשנת 1928; היא נכנסה למעגל תנועת ההעפלה בנובמבר 1946 כאשר נרכשה בידי שליח המוסד בארצות-הברית. שם הצופן שניתן לאנייה זו היה "הנשיא". כאשר האנייה הפליגה מצרפת ב-11 ביולי 1947 עם 4,530 מעפילים, ניתן לה השם "אקסודוס" – "יציאת אירופה תש"ז". הספינה זכתה לשם סמלי זה שהציע משה סנה ונתקבל על-דעת אנשי המוסד לעלייה ב'. מעדותו של זאב שינד לפי שיחות הטלפון הרשומות ביומן המבצעים אנו למדים כי בעת שנרכשה היתה "זקנה" כבת 30. מכונותיה היו טובות וחזקות, ולכן יכלה לעמוד במבחן רציני בבוא השעה. סגולותיה האחרות לפי היומן היו מהירות, נפח גדול ותנאים טובים להובלת אנשים – תנאים סניטריים נוחים, חדרי שירות מרווחים, מטבח מסודר למופת, דוודים לבישול, מקררים טובים, אולמי-שינה נרחבים וכו'. בגלל סגולות אלה היו אנשי המוסד להוטים לרכוש אותה. בארצות-הברית היה צריך שינד להתחרות עם חברה סינית שרצתה אף היא לקנות את "הנשיא" לשימוש בין המפרצים הגדולים של סין. באחת השיחות עם "דני" (מילת הצופן לשינד) הוא סיפר, כי רכש אותה במחיר גבוה.

לאחר זמן קצר היתה מוכנה להפלגה. אולם אז החלה התערבותם הרצינית של הבריטים אשר "רדפנו החל מצעדינו הראשונים". האנייה נשלחה לאירופה עמוסה במצרכי מזון, מותקנת כראוי ומאוישת בצוות מלא. אותו זמן גבר לחצם של הבריטים על ממשלת הונדורס שתחת דגלה הפליגה האנייה. ביומן המבצעים עים בשיחות הטלפוניות הרבות עם דני דיברו כל הזמן ורשמו ביומן את האות "ה". ממשלת הונדורס הורתה לקונסול שלה בניו-יורק להסיר את דגלה מעל "הנשיא".

לאחר 17 ימי נסיעה נכנסה "הנשיא" לנמל מארסיי, אולם לפי יומן המבצעים ובהתאם למצב "המדיני" נאלצה האנייה להימלט ונכנסה לנמל קטן שליד

פירוש זכרה

להספציה באיטליה. עדה סירני שהיתה אז האחראית לבסיס המוסד באיטליה ציידה את "הנשיא" בדלק ובכל הדרוש, והיא הפליגה לכיוון פורט דהבוק בחוף הימ-התיכון של צרפת. אייק אהרונוביץ היה רב-החובל של האנייה. ביומן המבצעים יש דפים רבים של שיחות טלפון עם "רודי" (שמריה צמרת מבית-השיטה, האחראי על בסיס המוסד בדרום צרפת) על הבאת המעפילים מגרמניה לצרפת והתקנות האחרונות להפליגה. ביומן המבצעים נרשם תאריך להפליגה: ה-10 ביולי 1947. "הנשיא" הפליגה לנמל ס' (הצופן לנמל הצרפתי סט, קרוב לגבול הספרדי).

אולם באותו יום כאשר כל המעפילים היו כבר על האנייה והנווט הצרפתי וספינות הגרר היו מוכנים להוציא את "הנשיא" משטח הנמל למרחבי הים, נמסרה הפקודה מצד שלטונות צרפת: "עמוד! אין האנייה רשאית להפליג". באותו יום בשעה 10:00 הופיע מטוס בריטי וצילם את הנעשה בשטח הנמל.

בחצות הלילה של אותו יום, 10 ביולי 1947, התנהלה בטלפון השיחה שלהלן ביני, מפאריס, לבין יוסי הראל מפקד האנייה:
פאריס – האלו, האלו, אבקש לדבר עם יוסי.
מארסיי – מדבר יוסי.

פאריס – אני מודיעך סופית שכל מאמצינו לאפשר הפלגת "הכלי" עליידי משא ומתן עם השלטונות המרכזיים הצרפתיים נכשלו. עליכם לצאת בכוחות עצמכם. עליכם להפליג ויהי מה. "סידרנו" כי יעצמו עין עם תעשו זאת. עליכם, לכן, להפליג ויהי מה בכל אפשרות שתמצא. אל תשעה לוויכוחים, זו הוראה, הבנת?

מארסיי – הבנתי.

פאריס – הבנת?

מארסיי – הבנתי.

פאריס – חזק.

והספינה יצאה.

מחוץ למים הטריטוריאליים של צרפת קידמה את פניה של "הנשיא" משחתת בריטית. למחרת נלוותה אליה הסיירת "אג'קס", ומפציץ בעל ארבעה מנועים חג מעליה בלי הרף. מפעם לפעם נוספו אניות משחית חדשות וליווי זה לא סר מן האנייה עד שהגיעה לקרבת חופי הארץ.

ביומן המבצעים אין למצוא כל עקבות למה שעבר על "אקסודוס" בדרכה לארץ. האנייה עמדה בקשר אלחוטי עם הארץ, ובארכיון המוסד לעלייה ב' מצויים המברקים.

ב-18 ביולי, אור ליום שישי, החלה בנמל חיפה התקפת הצי הבריטי על 4,500 מעפילים חסרי-נשק, גברים נשים וטף. ההתקפה נפתחה בניגוד לחוק הימי הבינלאומי מחוץ למים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל, מול עזה. חמש אניות משחית והסיירת "אג'קס" לקחו חלק במבצע זה. הבריטים החלו יורים ברובים ובמקלעים לעבר תא ההגה העליון שממנו התנהלה הספינה. לאחר-מכן ניגשו

שתי משחתות ונגחו את הספינה משני צדדיה, עד שנבקעו לוחות הסיפון העליון. תחת חיפוי היריות פרצו חוליות מלחים, כשהמעפילים מקבלים את פניהם ב"נשק" הרגיל, קופסות שימורים, ברגים ותפוחי-אדמה. שלושה מהמלחים הבריטיים פרצו לתא ההגה והחלו מכים באלותיהם את רב-החובל ואת ההגאים שנמצאו בו. קצין-ים יהודי אמריקני, ויליאם קרנשטיין, בן 24, מת מהפצעים כעבור זמן מה. המלחים המשיכו לעלות על הסיפון כשהם מכים ויורים בנשים ובילדים. לקרבן הראשון נוספו שניים אחרים שמתו מפצעים: מרדכי בורמסטיין וצבי יעקובוביץ בן ה-15. עשרות פצועים מילאו את הסיפון העליון. בשתיים אחר הצהריים נכנסה "אקסודוס" לנמל חיפה ומיד פתחו הבריטים בהעברת המעפילים לאניות הגירוש הבריטיות "אושן ויגור", "אמפייר רייול" ו"רנימיד פארק".

הממשלה הבריטית החליטה לשים קץ לתנועת ההעפלה בהחזרתם של המעפילים אל הארץ שממנה הפליגו. הכוונה היתה כפולה: להפסיק את זרם המעפילים ולענוש את הארץ שהתירה להם להפליג מחופיה.

ביומן המבצעים של סוף יולי 1947 אפשר לקרוא דפים רבים של פעילות במוסד בפאריס. בעצם הימים ששלוש אניות הגירוש הבריטיות הפליגו לאירופה, ניהל מרכז המוסד מאבק פוליטי חריף בצרפת על גורלם של המעפילים. משרד החוץ הצרפתי נטה לקבל את תביעת הממשלה הבריטית ולהתיר את הורדתם של המעפילים שיציאתם מחופי צרפת היתה בלתי-ליגאלית לפי טענת הבריטים. עם זאת התנגד משרד הפנים הצרפתי לתביעת הבריטים להכריח את המעפילים לרדת על אדמת צרפת. המוסד לעלייה ב' עמד על המשמר ובא בקשרים עם כל גורם שיכול היה לעזור בעניין זה.

החלטתו הראשונה של הקבינט הצרפתי היתה, כי צרפת הנאמנה למסורתה מאז ומעולם תוסיף לשמש מקום מקלט לנרדפים ותקבל את כל אנשי "אקסודוס" הנכונים להישאר בצרפת מרצונם הטוב. הממשלה הבריטית לא שבעה רצון משתי המילים: מרצונם הטוב.

ביום קיץ לוחט, ב-29 ביולי, הגיעו לנמל פורט דה-בוק שלוש אניות הגירוש שנדדו 11 יום בים התיכון. משלחת צרפתית יצאה אל הספינות. אנשי המוסד לעלייה ב' הצליחו לספח למשלחת שניים מאנשיהם, אותי ואת חנן זונבורן כמתורגמנים. כאשר הקריאו את הפנייה הצרפתית באוזני המעפילים שעל שלוש אניות הגירוש, הודיעו כל הנוסעים על סירובם לרדת.

החלו 24 ימי סבל. החום והמחנק לא איפשרו לנוסעים אפילו שינה. ב-18 באוגוסט הכריזו המעפילים על שביתת רעב. יומן המבצעים מתעד את הדיווחים בטלפון מפורט דה-בוק למשרד הראשי בפאריס, על המתרחש בתוך שלוש אניות הגירוש. הדברים ביומן חדורי כאב וגאווה כאחד.

ב-21 באוגוסט פקעה סבלנותם של הבריטים לאחר שכל עיתונות העולם הוקיעה את התנהגותם. הם הודיעו למעפילים כי כל מי שלא ירד מהאניות עד השעה 6:00 ביום המחרת לא יוכל עוד לרדת כי בשעה זו תפלגנה הספינות

להמבורג שבגרמניה. לפני יציאת האניות נלוויתי, כשליח המוסד, לבא־כוח משרד הפנים הצרפתי כדי להיפרד מהמגורשים. מסרתי הודעה למעפילי שלוש האניות בשם "תנועת המרי העברי" ובשם היישוב בארץ־ישראל כי הם יהיו ראשונים לעלייה.

ב־7 בספטמבר הגיעו שלוש אניות הגירוש לנמל המבורג. בקרב אנשי המוסד והמעפילים גברה הנטייה להגיב בחריפות על הורדת המעפילים על אדמת גרמניה. הם פנו לדוד בן־גוריון ששהה אז לרגל מושב הוועד הפועל הציוני בציריך, והוא הכריע נגד שיטת פעולה קיצונית. יומן המבצעים מציין פעילות זו.

התוצאה הישירה של פרשת "אקסודוס" היתה הפסקת הניסיון של הבריטים להחזיר את אניות המעפילים לאירופה. נוסעי אניות המוסד לעלייה ב' שהגיעו לארץ אחרי "אקסודוס", הועברו לקפריסין.

שוב נתפסה ההעפלה בדעת הקהל העולמית כפצע שותת־דם וזועק לשמים. העולם לא יכול היה לעבור עליה לסדר היום. קול זעקת מעפילי "אקסודוס" נשמע באולמות של לייק סקסס, באומות המאוחדות, שבהן נידון בימים ההם גורלה המדיני של ארץ־ישראל.